

Johan Huiizinga Amerika

EUROPA

Johan

Huizinga

Amerika

europa

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

This publication has been made possible with the financial support from the Nederlands letterenfonds Dutch foundation for literature.
Táto kniha vyšla vďaka finančnej podpore
Nederlands letterenfonds Dutch foundation for literature.

Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Johan Huizinga *Amerika*

Preklad a doslov © Adam Bžoch 2025

Redakčná úprava © Martin Plch 2025

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2025

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2025

beeandhoney
visual communication

Ako dvadsiaty tretí zväzok edície Tulipán

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2025

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-8237-044-0

Johan Huiizinga

EDÍCIA
TULIPÁN

zväzok 23

Z nizozemských originálů přeložil Adam Bžoch

Človek a dav v Amerike

**(Štyri eseje o moderných
kultúrnych dejinách)**

Predbežná správa k prvému vydaniu

Táto kniha vznikla na základe štúdia, ktoré predchádzalo mojim prednáškam o amerických dejinách na Leidskej univerzite v uplynulom akademickom roku. Prvá esej vyšla v časopise *De Gids* v júli a v auguste 1918 pod názvom „Historický protiklad ako predmet štúdia amerických dejín“. Tretia esej je súčasťou *Správ kráľovskej akademie vied, odd. Literárna veda, 5. série, časť IV.*

O Amerike toho vieme príliš málo. Aj keď ne jeden cestovateľ, ktorý sa odtiaľ vráti, zachytí svoje dojmy v knižnej podobe, je v povahe vecí, že takýmto zápisom chýba historické prehĺbenie, potrebné na pochopenie dneška. Azda to ospravedlní skutočnosť, že človek, ktorý nikdy nevkočil na pôdu nového sveta, sa tu pokúsil načrtnúť niekoľko línií z kultúrnohistorickej perspektívy.

Dejiny Ameriky ma donedávna veľmi nepríťahovali. Myslel som si, že by mi v nich chýbalo všetko to, čo v európskej minulosti poukazuje na jej veľkosť. Štúdium, do ktorého som sa pustil, sa však čoskoro ukázalo ako podnetné a napínave ako dosiaľ máločo. Akoby človek, usilujúci sa pochopiť amerického ducha, prijal čosi z jeho elánu.

Štúdium amerických dejín prináša radosť ešte vďaka jednej okolnosti, totiž vďaka vynikajúcemu spôsobu, akým sa v Amerike organizuje starostlivosť o domácu historiografiu. Aj o tom sa veľmi málo vie. Táto vedecká iniciatíva sa datuje vlastne až rokom 1884, keď vznikla *Americká historická asociácia*, ktorá podávala od samého začiatku solídny pracovný výkon. Príliš skromné zastúpenie americkej historickej literatúry v našich verejných knižniciach tak čiastočne kompenzujú americké pomocné výskumné prostriedky, vyznačujúce sa mimoriadne praktickým zameraním. Americkí historici – ako opakovane

zistujeme – sú neustále predchnutí vedomím, že úloha historickej vedy spočíva aj v niečom inom a širšom než v produkovaní odbornej učenosti.

September 1918

Predbežná správa k tretiemu vydaniu

Pokúsiť sa v roku 1928 o aktualizáciu knihy o Amerike, ktorú som napísal v roku 1918, revidoval ju v roku 1920 a už vtedy sa vyznačovala ambíciou posunúť sa až k hraniciam súčasnosti, je azda ťažšie, ako keby sme chceli nožnicami vystrihnúť súčasnú siluetu nejakej dámy na základe jej dávnejšej predlohy. Obavu z tejto háklivej úlohy môže autor zo seba striasť z dvoch dôvodov. Po prvé preto, lebo tieto state boli od samého začiatku zamýšľané ako *historické* eseje, tak ako sa to uvádza v podtitule knihy. Po druhé vďaka tomu, že som vlani publikoval knihu s názvom *Amerika, ako žije a myslí*, ktorá v istom zmysle predstavuje doplnok k predloženej práci.

Revízia preto spočívala najmä v zdôraznení historického charakteru týchto esejí. Kde to však bolo možné, zohľadnil som v úvahách aj uplynulé roky, aktualizoval som číselné údaje a čo sa ukázalo ako zastarané, to som vynechal.

Od roku 1920 sa americký hospodársky život uberá toľkými novými cestami a predstavuje nám také množstvo nových javov, že druhá esej mohla dosiahnuť súčasnú úroveň len vďaka úplne novému spracovaniu látky. Samotná otázka tvoriaca základ úvahy v nej nadobudla inú podobu. Ten, kto sa túži dozvedieť niečo o ekonomickom vývoji posledných rokov, nech si prečíta knihu Arthura Feilera *Amerika-Europa, Erfahrung einer Reise*, 1926, Frankfurter Societäts-Druckerei a prácu M. J. Bonna *Geld und Geist, Vom Wesen und Werden der Amerikanischen Welt*, 1927, S. Fischer, Berlín.

Čitateľa ďalej upozorňujem na dve vynikajúce ucelené spracovania amerických dejín, obe vyšli v dvoch dieloch: D. S. Muzzey, *The United States of America*, 1922/4, Ginn & Company a Ch. A. & Mary R. Beard, *The Rise of American Civilization*, 1927, Macmillan.

Január 1928

I Individualizmus a združovanie

Toho, kto sa prvý raz začne zamýšľať nad dejinami Spojených štátov amerických, sa ľahko zmocní pocit, akoby sa díval cez nejaký hľadáčik a nedokázal ho dostatočne vyostriť: krúti ním hore-dolu, obraz však zostáva hmlistý. Alebo ak by sme si želali dôstojnejšie porovnanie, bude sa cítiť ako človek zvyknutý na prísne a priesačné formy klasickej hudby, ktorý po prvýkrát počuje modernú skladbu. Na prvé počutie si v nej neuvedomí zvládnutosť dominantnej formy a pôsobí naňho spočiatku len ako zmätená a pohlcujúca masa zvukov a nezvyčajných harmónií. Ak sa usilujeme pochopiť dejiny Spojených štátov ako celok, do veľkej miery na nás zapôsobia takto pohlcujúco, disonančne a tým aj mätúco: Vidíme v nich hyperbolický vývin, vášnivé konflikty, krikľavé protiklady medzi činom a slovom; dôvody týchto konfliktov nám však nie sú na prvý pohľad zjavné a nie je nám hneď známy ani priebeh ich vývinu; línie obrazu sa nám nechcú vyjaviť vo svojej ostrosti.

Nie je na tom nič prekvapujúce, ak si uvedomíme, ako sa vlastne utvára naše permanentne nedostatočné chápanie dejín. Súvislosť toho, čo sa udialo, uchopuje história tým, že udalosti odvodzuje z určitej dramatickej schémy a vidí ich v jednoduchej forme. V zásade je len zopár schém a foriem, ktorými si historické myslenie vypomáha. Koncipované sú na základe anticých dejín, resp. dejín stredovekej a modernej Európy: Vypracovali ich historici-myslitelia predchádzajúcich storočí: podieľal sa na nich Thukydides i Augustín, Machiavelli, Voltaire i Burckhardt. Na tieto dejiny starého sveta sme si zvykli: ich schémy a formy máme sklon hľadať aj v dejinách veľkého spoločenstva nového sveta. Je však zarážajúce, ak sa staré formy zjavne nedajú alebo sa len nedostatočne dajú uplatniť v prípade nového sveta?

Na príklade amerických dejín by som tu chcel preveriť dve z formálnych schém, ktoré nám zvyčajne umožňujú pochopiť históriu.

Tou prvou je konflikt medzi starým a novým; druhá sa týka protikladu medzi túžbou po osobnej samostatnosti a potrebou spájania sa.

Vedome či nevedome máme tendenciu hľadiť na históriu ako na formu boja medzi starým a novým, resp. ako na vôľu k zachovaniu a udržaniu, ktorá sa neustále vzpiera reformovaniu a obnove. Všetky veľké historické procesy sa dajú uchopiť v podobe takéhoto protikladu: či už ide o vývin ducha alebo o sociálny vývoj, alebo len o boj o moc. Takmer vždy je možné udalosti odvodiť z odporu, ktorý kladie inertnosť po stáročia existujúcej spoločenskej štruktúry vyformovaniu novej vôle a nových síl. Samozrejme, že sa takýmto protikladom nevyjadruje význam veľkých javov a len sa naznačuje ich faktický priebeh. Tento princíp rozlišovania v boji medzi starým a novým – princíp, ktorý do veľkej miery ovláda naše historické chápanie –, však v sebe obsahuje silný dramatický i etický prvok. Dramatický prvok preto, lebo nevyhnutné vzájomné neporozumenia vždy vnímame ako veľké tragické kontrasty medzi zaslepenosťou konzervatívcov a hybris obnovovateľov. Etický prvok preto, lebo vždy prejavujeme úctu voči tomu, čo je mŕtve a krásne, no všetko mladé a živé milujeme. Ak sa pozorovateľ rozhodne pre niektorú z týchto strán, potom sa mu ich protiklad preštruktúruje do podoby epizódy v rámci kozmického boja medzi svetlom a temnotou, resp. medzi dobrom a zlom.

Tieto misky historických váh, na ktoré kladieme svoje srdce, nám pri uchopovaní amerických dejín nie sú takmer vôbec platné. Sotva však poprieme, že ich máme tendenciu používať. Komu sa nestalo, že by si pri pokuse pochopiť konšteláciu strán Republikánov a Demokratov nepoložil otázku, ktorá z týchto dvoch strán

je konzervatívna a ktorá progresívna? S touto otázkou však okamžite človek stroskotá. Pretože v Amerike očividne neprebíha deliaca čiara medzi starým a novým. V Amerike sú všetky sily nové. Vďaka tomu aj chýbajú v amerických dejinách takmer všetky faktory, ktoré ovládali európske dejiny. Od okamihu získania nezávislosti a upevnenia Ústavy tu neexistuje nijaké úsilie o novú štátnu formu a ani otázka následníctva. Z pôdy tu neklíčia žiadne výhonky, ktoré by bolo potrebné odstrániť tak ako z feudálneho lesa. Nejestvuje tu nijaký problém štátu ani náboženstva a ani cirkevnej moci či cirkevných statkov. Niet tu ani nijakej otázky obrany či politickej rovnováhy medzi susedmi alebo hegemonie nad nimi. Nejestvuje ani otázka národných menšín a dlhý čas tu nebola ani sociálna otázka (pretože otroctvo nepredstavuje ani jedno ani druhé).

To všetko ale neznamená, že v Amerike stále nejstávajú aj staré sily, vzdorujúce rastu nového. Samozrejme, že jestvujú; každé mocenské jadro, či už ide o vlastníctvo, záujem alebo ideu, starne a lenivie; v Amerike však niet starých mocností, vyznačujúcich sa primitívnou tradíciou a fantastickou prestížou, ktoré by zjednocoval lesk stáročnej dôstojnosti, tak ako ich v Európe zjednocuje cirkev a koruna, šľachta a vojsko.

Namiesto protikladu medzi starými a novými životnými formami tu v samotnej spoločnosti vystupuje oveľa mohutnejší protiklad medzi prírodou a človekom. Moc, ktorej inertnosť je potrebné prekonať, predstavuje moc samotnej hmoty. Úlohou, ktorú má americký národ od začiatku pred očami ako príkaz, je podrobenie si obrovského kontinentu prácou. Každá politická a kultúrna otázka je tu v zásade ekonomickou otázkou. Na panenskej pôde neobsadenej starými a zakorenenými spoločenskými výhonmi pôsobia hospodárske faktory s takou slobodou a bezprostrednosťou, akú európske dejiny nepoznajú. Politická vášnivosť sa v Amerike vedome obracia k ekonomickým otázkam,

nepodriadujúcim sa ideovému systému rozličných presvedčení, ktorý sa pre toho, kto ho vyznáva, stáva symbolom jeho kultúry. Keby sme to chceli vyjadriť marxisticky, mohli by sme povedať, že ekonomické faktory sa tu oveľa menej zahŕňujú do ideologických predstáv.

Aby sme dobre pochopili rozdiel medzi americkými a európskymi dejinami, musíme porovnať debaty vo francúzskom ústavodarnom národnom zhromaždení z roku 1789 s debatami v Kontinentálnom kongrese z roku 1776. Kým na jednej strane máme dočinenia s kampanou za všeľudskú lásku a racionalistický optimizmus, vládne na druhej strane ostrý vecný tón, ktorý sotva prezrádza, že títo Američania boli oddaní tým istým osvietenským predstavám *ako ideám*. Vo Vyhlásení nezávislosti síce idey zaznievajú, avšak v debatách o štátnej forme počujeme hlasy, ktoré svedčia o triezvom pohľade. Pri diskusii o významnej otázke, či sa má v Kongrese hlasovať podľa jednotlivých štátov alebo podľa počtu obyvateľov, poznamenáva John Adams: „Rozum, spravodlivosť a rovnosť nikdy nemali na Zemi dostatočnú váhu na to, aby riadili grémiá ľudí. To dokáže jedine záujem a jedine jemu možno veriť.“

Neviem, či nájdeme v 18. storočí nejakého ráznejšieho sociálno-ekonomického realistu než bol John Adams. V Kongrese s maximálnou nepredpojatosťou argumentuje, že nie je dôležité, či nazývať robotníkov slobodnými alebo otrokmi.¹ Je neochvejne presvedčený o nevyhnutnosti triedneho boja. „V každej spoločnosti, kde jestvuje vlastníctvo, bude jestvovať zápas medzi bohatými a chudobnými.“ Velebí „teóriu zbeďačenia“ a nedôveruje náboženským princípom ako

1 Journals of the Continental Congress 1774-1789, Washington 1906, vol. VI, s. 1104, 1099.

brzde rebélie.² „To dokáže jedine záujem.“ „Neviem,“ povedal, „prečo by sme sa mali hanbiť priznať, že melasa tvorila podstatnú ingredienciu americkej nezávislosti.“³ Adams pritom nie je s týmito myšlienkami vo svojom okruhu sám. V podobnom duchu sa v roku 1776 vyjadruje Samuel Chase, poslanec z Marylandu: „Budeme sa riadiť našimi záujmami, a mali by sme sa nimi riadiť.“⁴

A tak to aj naozaj bolo. V dejinách Spojených štátov stoja od začiatku v popredí veľké ekonomické záujmy a sporné otázky ako motívy politického boja. Otázka papierových peňazí proti „hard money“ je na poriadku dňa už pred vzburou proti Anglicku a takmer nepretržite sa dramaticky dotýka krajiny. Vážne ohrozenie existencie Únie, predohra secesie, vyrastá priamo z odporu južných štátov proti protekcionizmu, jednostranne slúžiacemu záujmom obchodných a priemyselných štátov. Čisto na základe tohto ekonomického rozporu káže John Calhoun okolo roku 1830 o „nulifikácii“, teda o anulovaní určitého federálneho zákona jedným štátom s nevyhnutným dôsledkom odtrhnutia tohto štátu. V tom čase sa ešte nebezpečenstvo odvráti vďaka silnej úniovej politike prezidenta Andrewa Jacksona. Južná Karolína, ktorá začala uvádzať nulifikáciu do praxe, sa podrobila. Okamžite nasledoval ďalší vášnivý boj, vyvolaný iným čisto ekonomickým princípom – Jacksonovo urputné a zničujúce ťaženie proti Národnej banke, ktorá sa od svojho založenia v roku

2 J. Adams, A defence of the constitutions of government of the U. S. of America against the attac of M. Turgot in his letter to Dr. Price, 1787; por. aj Ch. A. Beard, Economic origins of Jeffersonian democracy, 1915, s. 299-317 a tam uvedenú literatúru.

3 Por. A. M. Schlesinger, The colonial merchants and the American Revolution, 1763-1776, New York 1918 (Columbia University studies in history, economic and public law, vol. 78).

4 Journals, c. d., s. 1080; por. Jefferson, Anas, Memoirs etc. IV, s. 456: „Hamilton... vyslovil názor, že človek sa môže riadiť len jedným z dvoch motívov: silou alebo záujmom.“

1791 stala cieľom ostrých útokov. Aj v tomto prípade tvoril základ sporu hlboký ekonomický protiklad: išlo o boj agrárnej, priekopníckej demokracie Západu, ktorá v Jacksonovi dokázala po prvý raz proti vzťahujúcej sa koncentrácii kapitálu postaviť do centra štátnej moci svojho zástupcu.

V amerických dejinách sa ekonomické faktory nachádzajú na povrchu, takže vidíme, ako sa nám priamo pred očami opakovane odohráva proces, ktorý Marx označil ako všeovládajúci: Ako výrobné sily – v konečnom dôsledku ide o technické a prírodné prostriedky ekonomickej produkcie – dokážu určovať celý historický vývin a formujú všetky stránky spoločenského, politického a kultúrneho života. V roku 1793 vynájde Eli Whitney nástroj, ktorým je možné oddeliť vlákno bavlny od semien, tzv. *cotton-gin*. Vďaka nemu ovládne poľnohospodárstvo založené na bavlně celý Juh, a to rozhodne aj v prospech udržania otrokárskeho systému, ktorý už podľa všetkého takmer odumieral. Azda ešte výstižnejší je v skrátenom priebehu vzostup a vývoj veľkochovu dobytky v prerieovej oblasti západne od Mississippi, v takzvanej *cow-country*.

V roku 1860 zasypalo v Nebraskе snehom karavánu; cestujúci vtedy zahnali svoje ťažné voly, ktoré už nemali čím kŕmiť, do divočiny, aby ich v nej nechali uhynúť. Avšak na jar tam svoje zvieratá opäť našli a dobre vykŕmené. To sa stalo východiskom pre veľkochov dobytky na preriách. Odttedy sa každoročne uskutočňoval *long drive* dobytky z Texasu po Wyoming a Montanu krížom cez celé neobsadené územie v úplne nomádskej podobe, bez akéhokoľvek súkromného vlastníctva. O pár rokov sa takto vyvinul typ kovboja, ktorého charakterizovala novučičká romantika, dodnes prežívajúca vo filmoch. Medzičasom však začalo dochádzať k postupnému obmedzovaniu chovu dobytky *on the open range* – na otvorenom výbehu – procesom uzatvárania, *enclosure*. Tak vzniká

ohraničenie súkromného vlastníctva, hoci naň ešte neexistuje žiaden zákon. Čo je príčinou tejto zmeny právneho stavu a ekonomických vzťahov? Je to okolo roku 1870 vynájdenie ostatého drôtu. Zrazu sa objavil jednoduchý prostriedok, ako vytvoriť lacné, pre dobytok dostatočné oplatenie tisícok míľ nezalesnenej plochy. Vďaka oplateniu vzniká vlastníctvo, nie oplatenie vďaka vlastníkovi. Tento proces ide tak ďaleko, že chovatelia dobytká dokonca zatarasia poštové cesty. Okolo roku 1885 patrí už systém *free grass* a *long drive* minulosti. Keď plukovník Cuddy alias Buffalo Bill organizuje v roku 1883 svoju Wild West Show, je to už len kus kultúrnej histórie.

Avšak ani pri fáze nezákonného oplocovania sa vývin nezastaví. Hneď po chovateli dobytká nasleduje poľnohospodár; terén, ktorý sa kedysi považoval za nepoužiteľný, sa zrazu stane žiadanou ornitou, no poľnohospodárstvo sa nedokáže rozvíjať skôr, než dôjde k odstráneniu nezákonných oplatení a všade tam, kde to umožňuje pôda, prichádzajú *homesteaders*, malí sedliaci-osadníci.

Zrazu dochádza k normalizácii chovu dobytká. V ďalšom priebehu dejín potom zohrajú výrobné sily ešte raz pozoruhodne priamu úlohu. S dobytkom sa spoja tri veľké *interests* – sú to *cowmen*, teda pastieri hovädzieho dobytká v préríjnej oblasti, chicagskí *meatpackers* (spracovatelia mäsa), ďalej železničné spoločnosti a ako štvrtý možno ešte spomenúť *barbed-wire trust* – trust na výrobu ostnatého drôtu. Všetky tieto záujmy sú už organizované vo veľkých korporáciách. Najprv putuje živý dobytok na bitúcky a to je veľmi výhodné pre železničné spoločnosti, ktoré potrebujú na prepravu obrovské priestory a uskutočňujú veľké transporty. Teraz však prichádza vynález, ktorý bez ostychu nazývame novotvarom chladiarska technika. Vďaka nemu sa porážanie dobytká presúva do oblasti jeho chovu. Avšak železnice, ktoré vidia, že

vdďaka tomu sa ich vagóny na prepravu dobytku stávajú zbytočnými – keďže porazená krava zaberá menej miesta ako živá –, tomuto premiestňovaniu vzdorujú a usilujú sa mu zabrániť machináciami s tarifami. Tak sme v priebehu polovice storočia svedkami toho, ako dochádza k vzniku podnikania v tých najprimitívnejších formách, ktoré sa napokon vyvinú do najmodernejších podôb ekonomickej organizácie a stanú sa súčasťou najmodernejšieho ekonomického boja.⁵

V európskych dejinách sa predstava sociálneho boja klasifikuje mimovoľne z hľadiska zápasu starého a nového, o ktorom som povedal, že ho smieme považovať za jednu z najpôvodnejších predstáv nášho historického vnímania. Demokratizačné úsilie sa presadzuje ako zápas o „nové časy“, „rerum novarum cupido“. V Amerike sa spájanie protikladu do postupnosti starého a nového uskutočňuje v oveľa menšej miere. A tu je jedna z príčin, prečo sa nám spočiatku obraz nechcel ukázať v ostrejšej podobe; chýbala nám tu totiž zvyčajná mierka, ktorú uplatňujeme takmer nevedome.

Druhou historickou schémou, ktorej platnosť som chcel preveriť na amerických dejinách, je protiklad individualizmu a združovania. Je zjavné, že celistvé uchopenie tejto formy historického vývinu má oveľa konkrétnejší význam a tým aj vedecky vyššiu hodnotu než neurčitá eticko-estetická koncepcia večného boja medzi starým a novým. Váha, ktorú získal tento protiklad individualizmu a združovania, organizácie či kolektivismu pre historické myslenie, bije do očí takmer na každej strane dnešných historických kníh. Z tohto hľadiska možno už od začiatku stredoveku usporiadať celý civilizačný vývin západnej Európy ako veľký proces, založený na akcii a reakcii. Tento všeobecný

5 F. L. Paxson, *The Cow Country*, *American historical review*, 1916, s. 65.

spôsob nazerania je bezpochyby do veľkej miery jednostranný, neúplný a v mnohých ohľadoch aj nesprávny. Z nedostatku lepšieho poznania však dodnes určuje náš kultúrohistorický pohľad. Stredovek zvykneme považovať za obdobie prevažujúceho kolektivismu: obrysy individua akoby boli v stredoveku málo výrazné, zato cirkev, kláštory a takisto sociálne i ekonomické organizácie ako feudálny systém či cechy sa vyznačujú pevnosťou a živosťou. Koncom stredoveku potom dochádza k veľkému prebudeniu človeka ako individua. Veľký švajčiarsky majster Jacob Burckhardt nás naučil v tomto procese individuálneho uvedomovania vidieť podstatu renesancie a prechod od stredoveku k novoveku. A hoci sme dnes presvedčení o potrebe revízie Burckhardtových myšlienok, doteraz sme sa nedokázali ubrániť predstave, že po stredoveku predstavuje signatúru európskej kultúry práve individualizmus. Všetky veľké javy v dejinách civilizácie novších čias možno pohodlne uchopiť ako artikulácie prevažujúceho individualizmu, ktorý ovládol nasledujúce storočia: či už si vezmeme renesanciu, reformáciu, uvoľnenie obchodu, absolutizmus, osvietenstvo, romantizmus alebo liberalizmus, všetky tieto javy sa dajú interpretovať ako účinky individualistického ducha. Ducha, o ktorom sa dnes často domnievame, že patrí do minulých dôb: V našich vizionárskych snoch si nové obdobie spoločenskej organizácie predstavujeme v štáte, v hospodárstve a v duchovnom živote, predstavujeme si vyššiu a dokonalejšiu podobu kolektivismu, v ktorej sa duchovný zisk a individuálna sloboda stanú chránenou súčasťou foriem nového spoločenského zmyslu.

V tomto schematickom obraze historického vývinu, ktorého správnosť alebo použiteľnosť teraz necháme bokom, znamená teda pojem organizácie na jednej strane primitívny stav, na druhej strane najvyšší vývin vyhradený pre spoločnosť, zatiaľ čo individualizmus vystupuje ako čosi pomedzné, akoby tu išlo o štádium

akejsi civilizačnej hypertofie, ktorú je potrebné prekonať, aby sa dosiahol prechod od primitívneho kolektivismu k jeho vyššej forme.

Čo si máme počať s týmito pojмами vzhľadom na americké dejiny?

Keď vychádzame z európskych dejín, prípad sa nám javí nasledovne. Ak z renesancie a reformácie niekedy zaznieval duch mladého a trúfalého individualizmu, potom sa tento duch zmenil na čin v podobe zakladania anglických a nizozemských kolónií v Severnej Amerike. Dobrodružná podnikavosť a spriadanie veľkolepých plánov takých ľudí ako Gilbert alebo Raleigh, nábožensky motivovaná túžba po slobode *Pilgrim Fathers* – Otcov pútnikov –, zakladateľská vôľa Williama Penna a Jamesa Oglethorpa, kupecká podnikavosť ich všetkých dohromady – aj to sú artikulácie ducha novej doby. Všetok ten individualizmus pomáhal Ameriku vyformovať ako kvas. Absentuje tu fáza primitívneho kolektivismu. Zatiaľ čo v Európe sa základy štátu a spoločnosti vytvorili vďaka staršiemu zmyslu pre spolčovanie, v Amerike čelilo individualisticky založené obyvateľstvo výzve, aby získalo nezmernú krajinu a podrobilo si úchvatnú prírodu.

Svoju úlohu si toto obyvateľstvo splnilo, jeho duch sa prejavil ako zrelý na jej uskutočnenie. Ak by sme sa pozreli, ako k tomu došlo, resp. ako sa individualizmus prejavuje v amerických dejinách, ponúka sa nám azda niekoľko opráv príliš všeobecnej predstavy individualizmu, ktorú si prinášame z európskych dejín.

Sme zvyknutí na to, že individualizmus, ktorý pre nás tvorí podstatu renesancie a novoveku, označujeme ako vysoko vyvinutý, pozitívny duchovný postoj, ako prvok vysokej, ušľachtilej kultúry. Myslíme pri ňom na osobnosti ako Leonardo, Erasmus či Montaigne. Avšak individualizmus, presadzujúci sa pri zakladaní amerických kolónií, sa prejavuje oveľa väčšmi v podobe primitívnej, obmedzujúcej, negatívnej vlastnosti.

Étos, ktorý v 17. storočí udržiava pohromade a posilňuje kalvínske spoločenstvá Nového Anglicka, je skrz-naskrz predchnutý starodávnym duchom. Charakterizuje ho prísne a netolerantné udržiavanie náboženskej autority a verejnej mravnosti vo vlastnom kruhu a takisto odpor voči akejkol'vek vonkajšej autorite. Od uverejnení smerodajných štúdií Ernsta Troeltscha nám nie je cudzia myšlienka považovať starý protestantizmus vo svojej podstate za pokračovanie stredovekej kultúry.⁶ V podstate to môže platiť rovnako pre politické a spoločenské názory protestantského meštianstva ako aj pre jeho náboženský postoj. Kde je toto meštianstvo tak ako v Amerike prenechané svojmu osudu, do ktorého veľmi nezasahuje moderná centrálna vláda, tam si svoj život utvára v súlade s ideálmi stredovekého mesta. Sloboda znamená to, čo v stredoveku: že mešťania nestrpia, aby sa do nich niekto miešal. Už tu cítime, ako veľmi si vyžaduje korekciu naše spojenie pojmu individualizmu s renesanciou a modernou kultúrou. Bol to tento malomestský, starodávny a nepodajný – takmer by sme mohli povedať stredoveký – individualizmus, ktorý Ameriku dobyl a udržal. Jedným z pozoruhodných faktov novších dejín zostáva, že na základe týchto princípov bolo možné dobyť kontinent, zatiaľ čo imperialistická politika francúzskej koruny v Amerike, vyznačujúca sa oveľa širším pohľadom na geografické možnosti krajiny, oveľa cieľavedomejším úsilím, oveľa mocnejším a jednotnejším zámerom než anglická kolonizácia – táto francúzska imperialistická politika neuspela.

Z toho istého individualizmu vzišla v jeho neskoršej historickej fáze vzburá amerických kolónií proti Anglicku.

6 E. Troeltsch, *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt*. Historische Bibliothek, vol. 24, 1911 (Historische Zeitschrift 97, 1906).